

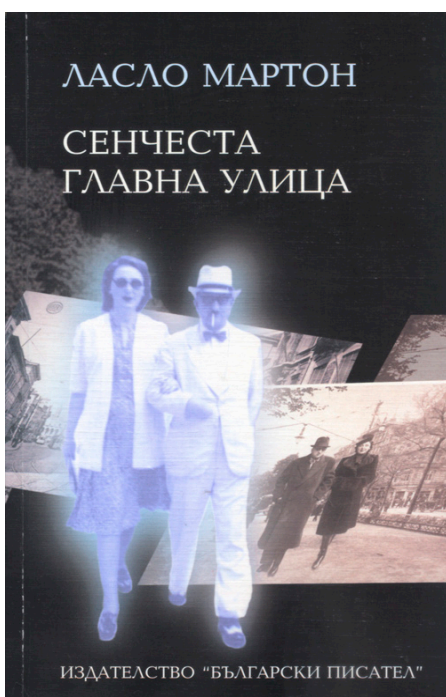
**ЛАСЛО МАРТОН. СЕНЧЕСТА ГЛАВНА УЛИЦА. СОФИЯ,
БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ, 2007. 168 С.
Превод от унгарски език Стефка Хрусанова,
E-mail: hrusanova.st@cl.bas.bg**

Тази история, и в цялост, и в частност, е рожба на въображението. Въображението обаче се развихря в една действително съществуваща страна и възпроизвежда едно действително изминало десетилетие. Така всякаква прилика на участниците в историята с действително съществуващи лица е плод на случайността; приликата на описаните тук събития с действително случили се събития е исторически опит.

Тази история възпроизвежда една сбирка от снимки. Поначало писателят си поставя за цел чрез работата на въображението да съживи лицата на снимките, едновременно с това чрез произволната воля на повествовател да пресъздаде и общите обрати на този въображаем живот. Сбирката от снимки сега не е достъпна: тя е унищожена или скрита. Така авторът поверява на читателското въображение рожбите на собственото си въображение.

Сенчестата главна улица е сенчеста, не защото е обградена от хвърлящи сянка дървета, а защото и от двете ѝ страни се показват сенки, сенките на човешки същества. За тях не може да се твърди, че не съществуват, нали този, който някога е съществувал, навеки остава съществуваща личност, но за тях не би могло да се твърди и че не са рожба на въображението, защото могат да докажат съществуването си дотолкова, доколкото мислим за тях и ги призоваваме; обаче колкото мислим за тях и ги призоваваме, толкова сме задължени да ги възродим от собственото си въображение. Лицата на някои от тях могат да се видят: от своя

страна те ни гледат от случайно оцелели снимки, от останките на семейни албуми; другите сякаш обръщат глави настрана или застават зад гърба ни, съвсем като фотографа, който също е една от сенките. Съществуването им свидетелства, че закони и закономерности, закономерности и беззакония все повече се доближават, накрая разменят местата си и взаимно се поглъщат в столетието, в което живяхме досега и което скоро ще свърши. Обаче целта и преди всичко смисълът да ги възродим от въображението са в това, че те са способни и като сенки да обогатят живота, който продължава да бушува в минаващото време. Защото е невъзможно да се сбогуваме с тях, а поради липсата на сбогуване не можем и да се освободим от тях, така, както поради липсата на сбогуване е невъзможно някога да се освободим от сенките на онези жертви, които не са принесли жертва, не са били дори принесени в жертва, а са станали жертва на престъпления, при това на такива престъпления, в които подготвеното от законите беззаконие се е превърнало в закономерност.

Не само от живите ги отделя невидима граница, а една друга невидима граница ги отделя и от останалите мъртви, границата, която още приживе определиха за тази цел вли-защите в сила закони на съвремието; и тази граница, въпреки че определящите я закони са изгубили валидността си, не може да се премахне със задна дата, следователно по никакъв начин не може да бъде премахната. Не може да бъде унищожена също така, както не можем да се освободим от сенките; а пък ние, в течение на следващите истории, докато се стараем да разказваме това, което сме видели в тях и около тях, трябва да преминем тази преграда, отвъд и обратно. И ако случайно си навлечем гнева на сенките, поради което ще разкажем не само това, което сме видели, но и онова, което мислим, че сме видели, тоест ще го обединим със замъгляващи надеждните ни сведения припомнания и ще го разбъркаме с откъслечни слухове, а пък тях ще противопоставим на нееднократните яростни присъди на живи и преживели, едновременно с това ще прибавим към тях нашето въображение и нашите повествователни решения, и въобще, ако тежестта на действието не им се стори пропорционална на мащаба на усложняването му, от друга страна — може би, така ще ги примири с възможността на границата да бъде преминавана, ако работата ни постигне целта си.

•••

По времето на нашата история местният равин се казва Херман Кребс, но понеже не е останала нито негова снимка, нито снимка на семейството му и понеже ще имаме още малко работа с името Херман във връзка с нещо друго, затова вместо него този път предпочитаме да помолим равина Давид Бьом от Балашадярмат да дойде от синагогата в светското училище; и за да не идва сам, до него ще поръчаме Фери Улман, а именно — защото равинът тъкмо му се кара. За сведение, равинът има запомнящ се писклив глас и Фери Улман умее да имитира този писклив глас убедително; така че преди малко в синагогата, докато тълпящите се там деца чакаха равина, Фери Улман се покачи на амвона, иззад чиято подпора не се виждаше и не виждаше нищо, и с пискливия глас на равина започна пародийна проповед по случай деня на Пурим¹, която би могла да се окачестви като успешна, и едва след няколко минути ще заподозре от гробната тишина след думите му, че от известно време равинът стои пред амвона. Този писклив глас, да повторим, е собственост на Херман Кребс, който поради гореспоменатия случай дава на Фери Улман по-ниска от нормалната оценка за поведение, но по иврит му дава отлична оценка, понеже за отличната оценка е необходим и талант, *не е достатъчно да се заслужи*; сега обаче ще отнемем гласа на Херман Кребс и ще го дадем на Давид Бьом. Но за да не пострада Херман Кребс, да му припишем една важна работа. Да предположим, че по време на нашата история той превежда на унгарски книгата “Звездата на избавлението”, основната творба на Франц Розенцвайг, и е стигнал тъкмо до онази глава, в която системата от отношения в историческата определеност на човека — сочещ надолу равноностранен триъгълник — е свързана със системата от отношения в духовната определеност на човека — сочещ нагоре равноностранен триъгълник — по такъв начин, че от преплитането им се получава шестолъчна звезда. Докато обаче преведе и обяснението на значението на лъчите и напише необходимите за унгарските читатели обяснения под линия, дотогава звездата на изкуплението в жълт като канарче цвят, със строго предписани размери и със задължителна сила ще се зашие върху връхната дреха на преводача и ръкописът на превода ще изчезне яко дим.

¹ Пурим — празник на щастливото избавление от избиване на персийските евреи по времето на цар Ахашверош и неговия министър Аман. Намесата на царица Естир, която била еврейка, и чичо ѝ Мордохай спасила народа. Празнува се 2 дни, обикновено около месец преди Песах (месец Адар), с радост, веселие, песни, маски. Правят се различни видове сладкиши с орехи и бадеми. (Бел. прев.)

СЕНЧЕСТАТА УЛИЦА НА ЖИВОТА

РЕЦЕНЗИЯ

Емил Басат

Романът „Сенчеста главна улица“ на унгарския писател Ласло Мартон, издаден тези дни от „Български писател“ и преведен от Стефка Хрусанова, ни представя историята като театър, като игра, в която жертви и палачи, марионетки и кукловоди непрестанно сменят местата си. Както казва авторът, това е „роман от снимки, които са изчезнали“. Но може ли по една снимка, която е „съхранила“ памет за човека — макар и мимолетна, моментна, — да се възкресят атмосферата, духът, думите, чувствата? Очевидно може, ако си с въображението на визионер като Ласло Мартон. Когато не си свидетел и възкресяваш историята по снимки, имаш няколко „предимства“ — освободен си от предубежденията на участниците, макар и да си ползвал техни свидетелства с късна дата, въображението ти е с развързани ръце и те управлява само дарбата да градиш „истории от въздуха“ и да събираш в едно лица, които никога не си срещал преди. А това, че си литературен критик и социолог, ти дава предимството на страничното огледало, в което можеш „отстранено и обективно“ да анализираш не само чуждите, но и собствените си произведения. Наблюдател и анализатор същевременно, „отчужден от обектите си на изследване“ и в същото време запазващ топлината на съпричастие. Иронично поглеждайки към собствения си опит за реконструкция на историята, ти неизбежно ставаш част от нея — сам наблюдаващ околните, но и себе си — подлагащ се на същия „обективен“ анализ, който ти позволява да надникваш зад завесите на времето, в което не си бил роден, а знаеш за него само по спомените на другите и от описаното в книгите. Как да разкажеш за разпада на един свят, ако първо не го изградиш в себе си? И колко нишки трябва да държиш едновременно, за да се получи онова, което критиката определя като роман? За какво се разказва в тази книга? За съдбата на две еврейски момичета — Аранка Рот и Габи Гьоз — едната загинала по време на преследванията срещу евреите в Унгария през Втората световна война, а другата оцеляла по чудо. Това е история за ежедневиия обикновен фашизъм в Унгария, история за тихите предателства, за разрушените връзки между хората. За мен книгата е честен разказ за случващото се с човека във всички времена — това е един, по израза на Дубравка Угрешич, „роман-река“, защото животът не престава да тече и да ни поднася изненадите си. Авторът Ласло Мартон ми прилича на момичето от „Хиляда и една нощ“, което разказвало всяко вечер по една история. Книгата му е една тъжна сага за предателства, любов, смърт, обърканост, жестокост — жестокост с дълбоки корени. Това е сага за изчезналите сенки на хора, които някога са били хора и с тях се е случило нещо странно — те са изгубили и лицата, и душите, и сенките си. Всички герои в книгата са свързани, няма невинни, сън и действителност се смесват непрестанно. Автор и герои се срещат и се разминават, сменят местата си, водени от едно външно наглед хаотично въображение, но овладени и държани през цялото време „изкъсо“ от писателя. Тази железна дисциплина и единност на композицията се отбелязва от някои унгарски критици като едно от качествата на прозата на Мартон. Маниерът му на разказване с безкрайно дълги изречения — тук не мога да не отбележа прецизната работа на преводачката Стефка Хрусанова, която е трябвало да се „пребори“ с изключително оригиналния стил на автора и да го предаде на чудесен, гъвкав, богат на нюанси и смисли български език, — любовното обглеждане на малкия град, в който се разиграва драматичната история, „компресирала един десетгодишен период в един-единствен ден“, описанията на героите му ми напомня донякъде Хашековия стил — с иронизирането, присмеха, хапливия език. Иронията му е насочена и към самия него и към времето, което описва. Мартон се опитва да „разведри“ ужаса с малко смях — от което той става още по-непоносим. За какво разказва Мартон? За една сенчеста улица, на която се разиграват различни драми и фарсове — улица, на която минава животът на няколко поколения. Улицата е сенчестата страна на живота, всичко онова, което крие в себе си човекът, с ненавистта и омразата към другия, към различния, с избора, който трябва да направиш — да останеш в светлината или да преминеш в мрака... Авторът разказва сънища за случили се, неслучили се и вероятни събития — неспокойното му, изпреварващо, самоупиващо се понякога въображение размества своеволно места, хора, ситуации, пътува свободно във вре-

мето. Но всъщност не авторът, а животът си играе с нас. Авторът също е въввлечен в тази игра на живота и се опитва с лека ирония да я приеме — „защото сме само сенки на нещата”. И се усмихва, за да не заплаче, защото животът с баналното, ежедневно зло, което носи, понякога е непоносим и е нужна ироничната дистанция, за да го приемеш по-безболезнено. Мартон е раним човек, с живо, остро чувство за история, но историята, приемана не на доверие — зад всичко той търси човешкото присъствие. Защото в живота всичко е взаимосвързано и ако някъде някой е извършил несправедливост или е причинил зло, то неизбежно ще откликне след време у другите. Авторът разказва за предчувствията, за предстоящите възможни изходи от живота, за промяна, която би спасила или отнела живота и би обърнала съдбата наопаки. Мартон „разиграва” героите си (неслучайно пише пиеси) като фигури на шахматна дъска, смесвайки фикция и реалност. Книгата му е изключително жива, чете се на един дъх и потрися с „баналността” на злото, което връхлита героите му. Животът е затворен в границите на една улица, на един ден, улицата е свят, в който всички са осъдени да живеят заедно, да се блъскат един в друг, да се обичат, да се мразят, предават, убиват. Книгата на Мартон е един тъжен паноптикум, без светлина, без поучения, нравоучения, присъди и фалшива патетика. Тя е за „свободата и любовта”, за тяхната непостижимост във време на нечовешка жестокост и за усилието да не изгубиш лицето си. Финалните акорди на творбата звучат като тръбите на Страшния съд, абсолютен паноптикум, пиеса родена от вихреното въображение на автора, в която сенки се опитват да излязат от сянката на сенчестата улица, духове, копнеещи да се върнат в живота. И ако можехме да излезем на светлата страна на улицата — какво бихме видели там? Дали слънцето? Наистина ли слънцето?

(Този текст е четен на представянето на книгата в Унгарския културен институт на 1 октомври 2007 година.)

Рецензията е публикувана във вестник “Еврейски вести”, № 20, 19 октомври 2007, с. 7. Поместваме я с любезното съдействие на автора.